

Sayı: 3

Yıl: 1987

MARMARA ÜNİVERSİTESİ FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

İstanbul - 1988

MEKTUPLAR - BELGELER

İNCİ ENGİNÜN

Araştırmalarımızı yaparken, kaynaklara indiğimiz zaman sadece basılmış eserlerle yetinmiyor, henüz kitaplara girmemiş, incelemelerde yerlerini almamış olan belgelere de ihtiyaç duyuyoruz. Ülkemizde yazarlarımıza ait belgeleri özenle koruyan ve araştırmacıların hizmetine hemen sunan kurumlar henüz yok. Bundan dolayı bu tür belgeler, meraklıların ellerinde bulunmaktadır. Bir kısmı da bu belgelerin mahiyetini anlayamayan sahipleri tarafından dağıtmakta ve saklanmamakta.

Halide Edib Adivar ve Abdülhak Hâmid Tarhan üzerindeki araştırmalarım sırasında tesadüfler elimin altına pek çok mektup getirdi. Bu mektupları geniş olarak işlemeyi tasarladım, fakat hepsini işlemenin pek de mümkün olamayacağını gördüm. Ülkemizde açılmış olan üniversitelerde yapılmakta olan birçok araştırmalar var. Belki genç araştırmacılarımızın yollarını kısaltacak bilgi kırıntıları bu mektuplarda vardır diye onları, eğer haklarında kısa bilgiler buldumsa ekleyerek, aksi halde olduğu gibi yayımlamaya karar verdim.

Aşağıdaki mektupları daha sonra başkaları da takip edecektir.

Süleyman Nazif'ten Mithat Cemal [Kuntay]e

Birader-i meziyetperverim,

İki kıta iltifatname-i âlinizi birer hafta fasıla ve hürmet-i kâmile ile aldım.

Teşrin başında yazılmış olan ilk mektubun şubatta vasıl olduğunu söylersem istib'âd etmeyiniz. Eğer tarihte sehiv yoksa postalarımızda hatayı azîm vardır. Basra'nın nasıl bir yer olduğu görülmeyince, hattâ görüldükten sonra da anlaşılmaz. Burası her yere, hattâ kendi mülhakatına bile uzak bir yerdir. En mutlak ihtiyarlarda bile bir ıztırar-ı irade şeklinin vücud u tahakkümünü bilmeyenlerden olduğum için buraya gelmekle müstehak-ı ta'yîb bir harekette bulunduğumu zannetmiyorum. "Ba'du harabü'l-Basra" mesel-i elîminin ilân-ı darbından sonra da biçare yer harap olmakta devam etmiş. İmar ve temdine teşebbüs ettimse de rehğüzar-ı

sa'imede câbecâ feryatlar yükseldi. Bu feryatların sû-i niyyet maksadında olmayanları evhâm-ı câhilâneneden mütecellid idi.

Bununla beraber şair-i âzâmın:

“Mahzûz olur tabiatım artarsa gaile.”

İtirafını ben de bir kerre daha tekrar ile yolumda ilerlemek istedim. Çok meşgulüm. Şu birkaç satır-ı perişan meşagıl u evrak-ı met'abe ile, ashab-ı mesalihin savlete benzeyen müracaatlarından müteşekkil bir umman-ı bikerân içinde karalanıyor. Tensikat ve kadrolar ikmal olunursa meşgûliyetim belki tahaffûf eder. Ve o vakit sizinle dûr u dıraz hasbihal edebileceğimi ümit ederim.

Osmanlı tarih-i edebiyatını ben sizden ziyade bilmem ki tebebbuatınızda refikünüz olayım. Derslerinizi *Tercüman-Hakikat*'ta lezzetle ve bir tilimiz gibi dikkatle okuduğuma emin olunuz. İki şeye teessüf ediyorum: Biri Tercüman'ın bazı nüshaları eksik olduğu için derslerinizi tamam okuyamadığıma, diğeri bînihâye mürettip hâtalarına. Daha büyük teessüfüm var: O kadar ciddi mesaili o kadar kuvvet ve vukuf ile izah ederken hissiyat ve münasebat-ı şahsiyeniz size bazan yanlış hükümler verdiriyor. Ve bu sebeple pek kıymetdâr olan takdirat-ı üstadânenizi ara sıra en mübtezel mahiyetlere ibzal ve iskat ediyorsunuz. Bunu geçerse dersleriniz umumiyet itibariyle cidden âlimânedir. Sizi tebrik ederim. Lisanımızın nâmüdevven olan tarih-i edebiyatını inşallah tedvine muvaffak olursunuz. Feridun Bey münşeâtında Selçukîlerin son devirleriyle Osmanlıların ilk zamanlarında yazılmış bazı muharrerat bulunduğunu hatırlıyorum. Bunları vaktiyle okumak icap eder. Şiirde Bursalı Ahmed Paşa'yı ihmal etmek katiyen câiz değildir. Kanatimizce edebiyat-ı Osmaniyenin nazım kısmı Ahmed Paşa ile başlar.

Kemal Bey'in bu zata lâıyk olduğu derecelerde ehemmiyet vermemiş olduğuna hayret ediyorum. Fuzuli'den, Bâkî'den yüz sene evvel inşâd-ı bedayi eden Ahmed Paşa'nın birçok ebyatı var ki bunlarla adeta Fuzuli ve Bâkî'ye üstad olmasa bile rehber-i üslûb olmuş.

Divanını serapa okumak zahmetini ihtiyar ederseniz, mübâlaga etmediğimi teslim buyursunuz.

Derslerinizin birinde Ebüzziya Tefvik Bey'e evvela ta'rîz —daha doğrusu tabirimi afv ediniz, taarruz— hoşuma gitmedi. Tefvik Bey Kemal Bey'in vefatından sonra da sıddıki kaldı. Mehazınız kim ise mutlaka ga-

razkârlık etmiş. Ebüzziya Tevfik Bey'in bu lisana, bu kavme hidemat-ı azîmesi vardır. Maziye ihtiram etmeyenler müstakbelden hürmet beklemek hakkına mâlik olamazlar, Midhat Bey! Siz ki müstakbelin evliya-yı kirâmındansınız, fezail-i güzeşteye karşı lâkayd ve bihis kalmamalısınız.

İkinci iltifatnâmenize de maalhicab arz-ı cevab edeyim:

Ben kelimenin her mânâsıyla hiçim. Bir madumiyet-i sarfiyeyi siz talebenize bir vücud suretinde nasıl gösterebileceksiniz? Tabiat bile yoktan bir şey yapamıyor.

Mesail-i edebiyeden hangisi dahilinde yazı yazdığımı en mukaddes tanıdığım şeylere yemin ederim ki ben bilmem. Nasıl çalıştığım da katiyen meçhulümdür. Sözde edebiyat ve siyasiyata taalluk eden yazılarımın belki on misli, yirmi misli kadar meclis idare kararlarıyla muhasebe derkenarlarına müstenid şeyler yazdım. Hayat-ı mesaim üslûb-ı ifademden daha peşişandır, hayat-ı hususiyem daha muntazam olmadığı gibi:

Bazan bir ay hücre-i iştigalime kapanır ve bilâ inkıta okur ve yazarım. Bazan haftalarca en ziyade kaçtığım tiksindiğim edevat-ı kıraat ve tahrir olur. Arap şairlerinden hiç birisini, şahsiyet-i beyanımda gavamil-i teşekkülünden olabilecek kadar okumadım. Bu lisanı âsâr-ı edebiyesinden sühûletle istinbât-ı meal edecek derecede bilirim. Bilumum mahfuzat-ı Arabiyem elli beyti tecavüz etmez. Fakat Farisî böyle değildir. Daha pek genç iken elliye mütecaviz Acem şairinin üç binden ziyade beytini seve seve ezberlemiştim. En çok sevdiğim Örfi-i Şirazi'dir. Eğer bir Acem şairinin yazılarında nüfûz-ı dehâsı mahsûs veya mevcut olabilirse o da Örfi'den başkası olamaz. Fakat o büyük şairle bu küçük muharrir arasında üç yüz sene ile üç bin kilometre vardır.

Örfi kadar Victor Hugo'yu da okudum. Edebiyat-ı insaniyenin bu en büyük şahikası karşısında ne kadar eyyam ve leyal temaşa ve tahassüs geçirdiğimi tasavvur edemezsiniz. Victor Hugo kadar İngiliz şair-i mütehevvi-ri Byron ile Norveçli Ibsen'i de okudum, sevdim. İngiliz ve Norveç lisanlarını bilmediğim için her ikisinin âsârını Fransızca tercümelerinde tettebbu etmekle iktifaya mecbur olmuş ve bununla beraber güzelliklerini ve bilhassa Ibsen'in nazra-pîra-yı idrak olan mehasin-i lâyemutunu hayran hayran temaşa edebilmişim. Şu üç şair-i garbiden başka nazarımda Lamartin ile Sully Prodhomme, nesir ve hikâyede Alphonse Daudet ile Emile Zola çokça okuduklarımdandır.

Lisanımızda yeniler kadar eskilerin de mahlukat-ı maneviyesindenim ve Ahmed Paşa, Fuzulî, Bâkî, Nefî, Ragıp Paşa'dan hâlâ zevk-yâb-ı edebim. Şeyh Galib'den bir şey anlayamamıştım. Benim gaflet-i zevk ü idrakimden olmalı.

Müteahhirîn-i üdebadan Şinası merhumun bende doğrudan doğruya hiç bir feyzi yoktur. Ziya Paşa'yı pek çok seversem de lemaât-ı dehasından mevcudiyet-i manzumen hisse-yâb olamadı. Fakat ondan sonra gelenler böyle değildir. Sırasıyla Abdülhak Hâmid, Namık Kemal, Mahmud Ekrem, Ebüzziya Tevfik, Sezayi Bey'lerden pek çok müstefid oldum. Muasırlarımdan fikr-i idrakimin nesayihiyle en çok tenvîr eden zavallı Abdülhalim Memduh olmuştu. Son nefesine kadar bana karşı uhuvvet-i vicdaniyye muhafaza etmiş olan bu bînasîb-i baht u ömrün zıya'-ı nâbehengâmına ben de son nefesime kadar acıyacağım. Bu günleri görmeğe o biçare herkesten ziyade müstehak idi. Burada gözlerim yaşardığını hissediyorum. Geçtim.

Dünyada pek az adam vardır ki zamanının ashâb-ı tefekkürüne mağlub-ı nüfûz olmasın. Hemsinlerimden Tevfik Fikret, Cenab Şehabeddin, Hâlid Ziya Beyleri daima severek okudum. Dâder-i vicdanım Süleyman Paşazade Sami'nin meveddet-i kıymetdârı gibi refakat ve sohbetiyle de ih-yâ-yı sinîn-i edeb etmişim. İşte size hüviyyet-i maneviyemin tarihçe-i bîsûdu. Sözü uzattımsa affınızı rica ederim.

Mehmed Eşref Bey'e selâm-ı uhuvvetmendânemin tebligini rica ederim. Bir kartını aldım. Yerini bilmediğim için cevap göndermek kabil olmadı. Vâkıa istinâfin bir mahkemesine müdavim bulunduğunu biliyorum. Fakat hangi mahkeme olduğu hatırımda kalmamış.

Bir de bizim Yenişehir-i Fenarî Tevfik Bey nerededir?...Adresini bilmediğim için kendisine yazmak istediğim bazı şeyler mümteni'ü't-tahrir kalıyor.

Bâki irfanınız gibi mesudiyetiniz de azîm olsun azizim.

Mehmed Emin [Yundakul]den Abdülhak Hâmid'e

Abdülhak Hâmid'e Mehmet Emin tarafından "Türk Yurdu ve Halka Doğru" antetli bir kağıda yazılmış olan ve Hâmid'in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanlığında muhafaza edilmekte olan evraki arasında bulunan bu mektup, ülkemizdeki kavram karışıklığına dikkati çeken,

önemli bir belge niteliğindedir. Bir kelimenin, farklı mânâlar kastedilerek çeşitli çevreler tarafından kullanılması, o kavramın ifade ettiği mânânın şumulünü çok genişletmekte ve bu genişlik bir süre sonra manâ kaybına ve karışıklığına sebep olmaktadır.

Ümmet ve millet kelimeleri çok uzun yıllardan beri tartışma konusu olmuştur. Millet kelimesinin fransızcadaki "nation" karşılığı olarak kullanılmaya başladığı yıllarda, *Hazine-i evrak*¹'ta çıkan bir yazı ümmet ve millet kelimeleri arasındaki mânâ farkına dikkati çekmekte ve "ümmet" in "nation", "millet" in "cemaat" karşılığı kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Tarihi şartlar millet kelimesine "nation" kavramını yüklemiştir. Ancak, bu iki kelime Ziya Gökalp'e gelene kadar birbiri yerine kullanılmıştır. Ümmet ve millet kelimelerinin Hâmid'de de tam bir vuzuhla birbirinden ayrılmadığı ve zaman zaman birbiri yerine geçtiği görülür.

Aşağıdaki mektup, mânâ karışıklığına yol açan bu iki kavramın kullanılmasından, "kendisine mahsus bir mesleği" olduğu için hassasiyet gösteren *Türk yurdu* nun görüşünü aksettirmektedir.

Hâmid'in burada söz konusu olan takrizi, Celâl Nuri İleri'nin 1331'de basılan kitabının başına konmuş ve *İlhâm-ı vatan*'a da alınmıştır². Mehmet Emin'i rahatsız eden mısralar şunlardır:

O anda halkımız anlar, bilâ ekalliyet

Diyanet olduğunu bizce mahz-ı milliyet

Kavramların mânâ değişmesi tarihî şartlarla ilgili olduğu kadar şahısların görüşleriyle de yakından ilgilidir. Mektup bu açıdan ilgi çekicidir. Abdülhak Hâmid'in bu mektuba ne cevap verdiğini bilmiyorum. Hâmid'in daha önce Emin'e, *Türkçe şiirler* in yayınlanması dolayısıyla yazdığı 25 Aralık 1897 tarihli bir mektup Fevziye Abdullah Tansel tarafından yayımlanmıştır³.

Muhterem Üstadım,

Türk yurdu İslâmiyet'i kendisiyle nurlanan bütün kavimleri çözülmez bir surette bağlayan, birleştiren manevî ve mukaddes bir bağ gibi telakki etmekle beraber asırların birbirine hürmetle tevdi ve teslim ettiği mefha-

¹ *Hazine-i evrak*, nr. 35, 1297/1879, s. 507-559.

² *İlhâm-ı vatan*, s. 79-80.

³ *Mehmet Emin Yurdakul'un eserleri: 1 Şiirler*, TTK, Ankara 1969, s. 5.

retlerle dolu muazzam bir tarihe mâlik olan Türk milleti duygusunun da ona mensup olanların yüreğinde daima yanması lâzım bir ateş olduğuna kaidir. Her millet fertlerinin kendi milletine taptığı bu yeni devirde milleti unutmanın mühlik bir yol olduğu yalnız nazarî hükümlerle değil, vak'alarla sâbittir. İşte *Türk yurdu* bu suretle İslâm râbitası ile birleşmek şartıyla Türk milliyetçisi olmak ve bu esaslara mugayir olmayarak muasırlaşmak, bugünün bütün medenî terakkisini kabul etmek lüzumunu düstur olarak kabul etmiştir. Gazetemiz "Liberte"⁴ ile sahifelerini süslemek ve kıymetlendirmek müsaadesini vermenizi sizden rica ve istihsal ettiği zaman muhterem dehanızdan nur aldığını göstermek için büyük adınızı muharrirleri arasında ilân etmek cesaretinde bulunmuştu.

Son zamanlarda intişar eden Celâl Nuri Bey'in *İttihad-ı İslâm* isimli kitabındaki manzum takrîzinizde milliyet ve İslâmiyetin aynı şey olduğunu ifade eden mısralar "nation:millet" kelimesine ümmet mânâsını verdiğinizi ve milliyet duygularının, İslâm umumiyeti içinde bütün bütün kaybolması tarafında bulunduğunuzu ihsas ediyor. Kendisine mahsus bir mesleği olan *Türk yurdu* muhterem muharrirlerinin bu husustaki fikirlerini sarîh bir surette bilmek ihtiyacındadır. Bunun için heyetimiz sizin kıymetli vaktinizin bir kısmını almağa cesaret ederek bu meselenin lutfen izâhını istirham etmekle beraber en samîmi hürmetlerini takdim eder.

Mehmed Emin (*Türk yurdu* mühürü)

⁴. "Liberte", *Türk yurdu*, nr. 13, 15 Mart 1917.

تورک یوردی
۱

۱۴۴۹ مایه ۴۴

خالقه دوغرو

اسنا بولده نور عثمانیه جوارنده

« تورک یوردی » تورکلک	« خالقه دوغرو » خالقه-زک
ایلیک و قایداسه چالیشیر	الخاصه اسنا لفرک ایلریله مهنه
ایکی عفتده برچیقار .	چالیشیر هفتده برچیقار .
بیلتی ۳۰ یادم بیلتی ۱۶	بیلتی ۱۲ غروشدر
غروشدر .	

محمم اشاده

رتورک یوردی « اسنا بولده نور عثمانیه جوارنده تورک یوردی خور دوزر صورتده باغدیوان ، برلسیره نه معنوی و مقدس بر باغ کبی تعقی اتمکله برابر عذرک بر برینه هرته تورک و تسلیم ایچی مفرغرد دولومعظم بر تاریخ ماملک اولده تورک معنی دونیونشک ره اولما مشوب اولدندک یوره کده داغما یاغماکی لازم بر آتسه اولدیفته قائلده . هرمت فر دیرینک کنی عقیقه طایفه بویکی دورده معنی اولدیک مزلک بر یول اولدیفی یاغز نظری هکله کول ، وقصردله نایته . اشته « تورک یوردی » بو صورتده اسلام ایلدسی ایله بر شمشک شرطیه تورک معنی اولدیه و بو اساسده معیار اولما یورده معاشرلکجه ، بوگونک بوتون معنی قیسی قبول ایتمک لزومی رشور اولدورده قبول ایتمک . « غمته خذ » لیرته « ابو صیفه لیری سولمک و قیمتلیرمک معاشره سی و یکیزی سزین ها و اکتفال ایچی نمان محرم ها زدن نزه آلدیفی کهرتمک ایچون بویوک آدیگری محرم لری آرنده اعلان ایتمک هاتنده بولونمشده .

صوت زما ندره اتنا ایدنه جلال نوری بطلک « اتحاد اسلام » اسمی کتایبه کی تنظیم تقریفکدرده معنی و اسدینک عینی شی اولدیفی افاده ایدنه معاشره « ناسون : ملت » کله سنه انت معانی ور دنگری

دىلت دىفولرېنك اسلام عومىي ايجده بوتون بوتون نجات اولاسى طرفده
 بولون يىغلى اهاسن ايدجو . كندينه مخصوص رسكي اولان «تورك يوردى»
 محترم موررېنك بو خصصده كه فكرى صريح بر صورتده بيلك احتياضده در
 بونك ايجون هياتم سرك قىملى و قىلر ك بر قىمى آلفه هياتم ارك
 بوسا دىنك لطفاً ايفاضا سز حام ايتكله باره اكم صميم قىمى تقديم ايدر .

